

הגאון הרב שאול ישראלי שליט"א

בירור הלכה בדין ערלה בצומח בעציץ שאינו נקוב*

ראשי פרקים :

פתיחה.

- א. מחלוקת רש"י ותוס' בענין מהו עציץ נקוב ומה אינו נקוב.
- ב. שיטת הרא"ש וביאורה.
- ג. שיטת "האור זרוע" בענין עציץ נקוב ואינו נקוב וביאורה.
- ד. סיכום השיטות בהגדרת עציץ נקוב.
- ה. בירור דין, אם יש חיוב ערלה מדרבנן, בעציץ שאינו נקוב.

* שיעור שנאמר ע"י מרן הגר"ש ישראלי שליט"א ביום העיון. המאמר פורסם בברקאי ג' ומתפרסם כאן שנית עם שינויים קלים.

פתיחה

בזמן האחרון פותחו זני אילנות פרי מסוימים, שהאילן עצמו הוא ננסי, ושנות חייו קצרים (שלש – חמש שנים), אבל הוא נושא פרי כבר בשנותיו הראשונות. מובן, שלדידן אין צורת גידול זה ראויה לטפל בה, שכן, רוב שנותיו או אף כל שנותיו, אסורים מדין ערלה.

אכן, כפי שמתברר, בגלל צורתו הננסית ניתן לשותלו בעציץ שאינו נקוב, (היינו, כשגם מבחינת ההלכה אינו נחשב נקוב לכל הדעות), וכן ניתן לשותלו במכלים שאינם נקובים, בתור גידולי מים, (היינו שאינו בא במגע עם אדמה כלל, שרשיו נתונים במים, שיש בהם דשנים כימיים מזינים).

השאלה הטעונה ביחור היא איפוא, מה דין גידולים אלה לענין חיובם בערלה, שאם אין בהם שום חיוב, ואפילו מדרבנן, כי אז יכול גם החקלאי שומר המצוות לשתלם בשופי.

וזאת למורעי, שכיום הזה, לצערנו הרב, מצויים בשוק פירות, שגדלו בזנים אלה בדרך הרגילה, והם ערלה גמורה, והציבור נכשל מבלי דעת באיסור חמור, שיש בו גם איסור הנאה.

לביטור הלכה זו מוקדש מאמר זה. ותפלתנו, כי נזכה לכוין להלכה. אך איני רוצה לקבוע הלכה למעשה, עד שתישמענה הערותיהם של גדולי התורה, בעלי תריסין, והם מוזמנים בזה לחוות דעתם.

א. מחלוקת רש"י ותוס' בענין מהו עציץ נקוב ומה אינו נקוב

א) רש"י (גיטין ז' ע"ב) בענין הצומח בעפר הבא בספינה, וחיובו למעשרות ושביעית, מפרש, שהמדובר בספינה של חרס הנחשבת כנקובה, אעפ"י שאינה נקובה בפועל.

רש"י מסתמך בזה על הסוגיא במנחות (פ"ד ע"ב). שם מבארת הגמרא את הסתירה בין שתי בריתות (אליבא דר"ל). באחת נאמר, שהגדל בספינה מביא וקורא (ביכורים), ובשניה נאמר שאינו קורא. והגמ' מיישבת: "כאן בספינה של עץ כאן בספינה של חרס". רש"י מפרש שמדובר בספינות שאינן נקובות משום שלא תתכן ספינה נקובה שאין המים נכנסים לתוכה. (ביאור התוס' שם בשיטתו). ואעפ"י כן כל שהיא של חרס, מביא וקורא, "משום דשל ארץ היא" (רש"י שם).

התוס' (גיטין שם ד"ה "עציץ" ובמנחות שם ד"ה "כאן") הרבו להקשות עליו מכמה מקומות ומסיקים דעציץ של חרס לא ייחשב כנקוב, רק כשהוא נקוב בפועל. ובאשר לעץ, מובאות (בתוס' מנחות) בשם ר"ת שתי דעות: האחת, שעץ כשאינו נקוב הרי הוא כנקוב, ואח"כ חזר בו ר"ת וסובר שבעץ לא מהני נקיבה.

ב) הגר"א (שנייא ערלה פ"א מ"א) מציין, שדברי רש"י הם בניגוד לאמור בירוש' שם. שם מבואר שכלי חרס אינו עומד בפני שורשי אילנות. ומסתפק שם הירושלמי לגבי זרעים הנטועים עם אילן ביחד בעציץ, דשמא ע"י שהוא נקוב מהאילן, ייחשב נקוב גם לזרעים. הרי שלזרעים גרידא פשיטא דלא ייחשב כנקוב. ובסוגיא דמנחות משמע שהמדובר גם בביכורי חיטים, דלפי רש"י יוצא מוכרח, דגמרא דילן פליג על הירושלמי. (ועי' להלן בשיטת הרא"ש אריכות בזה). אכן גם לתוס' הדוחק מבואר, דלפ"ז נצטרך לפרש, שהמדובר בספינה נקובה, ופירשו, שרגבי העפר סותמים הנקב. וכן היא שיטת הר"ש (חלה פ"ב מ"ב).

ב. שיטת הרא"ש וביאורה

א) לביאור הרא"ש עלינו להביא את דברי הירושלמי, שהזכרנו לעיל במלואם. שנינו במס' ערלה (פ"א מ"ב):

"עת שבאו אבותינו וכו', והנטע בספינה וכו' חייב בערלה".

ובירושלמי שם, בהקשר לזה נאמר:

"ר' יצחק בן חקולא בשם חזקיה: הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה. ר' יוסי אמר: מפני שהשורשים מפעפעים אותו. רבי יונה מפיק לישנא: כלי חרס עומד בפני שרשין? ר' ירמיה בעי: נטע בו דלעת, מאחר שהוא נקוב אצל אילן, כנקוב הוא אצל זרעים?" עכ"ל הירושלמי".

הר"ש (פ"ב דחלה מ"ב) מפרש את הירושלמי וכתב דמוכח, דנוקט "דחרס לא בעי נקיבה לאילן, ולזרעים בעי נקיבה". וזה ההסבר של "שרשין מפעפעים": "שחוזק יניקת האילן מפעפעת ועוברת". וזהו שאמר ר' יונה בתמיה: וכי יש כוח בכלי חרס לעמוד בפני שרשי אילן?!

ומה שנסתפק בדלעת מפרש: "באותו עציץ שהאילן נטוע בו, ואגב אילן מהני לדלעת, א"נ דלעת כאילן חשיב". עכ"ל.

עפ"י הסיק הר"ש שם כשיטת התוס' גם בסוגיא דהבבלי, דלענין זרעים, חרס בעי נקיבה. ומה שמחולק בסוגיא במנחות בין של עץ לשל חרס, היינו, דשל עץ לא בעי נקיבה.

(ב) הרא"ש (הלכות קטנות ערלה סי' ג') הביא את הדברים להלכה בזה"ל:

"והנוטע בספינה (חייב בערלה) אעפ"י שאינה נקובה, אם היא של חרס. ומפרש בירוש', שאין כלי חרס עומד בפני השרשין, והן מפעפעין דרך החרס ויונקין מן הקרקע, אבל של עץ בעי נקיבה". עכ"ל.

וכן העתיק שיטה זו להלכה בטור (יו"ד סו"ס רצ"ד).

ובב"י שם הביא שיטת התוס' (שהיא גם שיטת הרמב"ם), שבלי חרס נחשב כנקוב רק לאילנות, ועץ נחשב כנקוב גם לזרעים וכש"כ לאילנות. ובהתאם לזה הביא גם בשו"ע בסתם שעציץ גם כשאינו נקוב, חייב בערלה, דגם של עץ אינו צריך נקיבה לחיוב בערלה.

(ג) הגר"א בשנו"א מסיק דברי הרא"ש בתוימא. שבעוד שעל רש"י הסתפק כג"ל בציון, שזה שלא כירושלמי, על הרא"ש תמה ביותר, שהרי הוא מסתמך על הירוש', וכ' ע"ז: "דלא כהרא"ש, דס"ל כשיטת רש"י מהירושלמי הנ"ל, אדרבא, מכאן מוכח להיפוך".

תוכן קושיתו, שלפי מה שנוקט הרא"ש, שעץ בעי נקיבה גם באילנות, יוצא דעץ נחשב יותר אטום בפני השרשים מאשר חרס. וצ"ל דזה יצא לו ממה שס"ל כרש"י, שקשה להעמיד ספינה ב"נקובה", וע"כ יש להעמיד המשנה, דהנוטע בספינה חייב בערלה רק בשל חרס.

ומכאן, שהחילוק שבסוגיא דמנחות, "כאן בשל עץ כאן בשל חרס" (על ספינה) ר"ל, דבשל חרס מביא וקורא, ובשל עץ מביא ואינו קורא, כי נחשבת לאינה נקובה. ולפ"ז צריך להעמיד נמי את הבריתא הקודמת שמביא שם, שהמדובר בה על ביכורי חיטים, שהם זרעים, ומחייב הגדל בספינה בביכורים מן התורה (דדריש לה התם מקראי), נמי מיירי בדווקא בשל חרס (שהרי בשל עץ בעי נקיבה, חזי לא יתכן לדעתו בספינה וכנ"ל).

א"כ הרי בהכרח, שלפי הגמרא דילן, בשל חרס יחשב כנקוב גם לגבי זרעים, וא"כ איך יתכן להסתמך על הירושלמי, שלפיו אין חרס נחשב כנקוב רק לאילנות, משום ששורשי אילן מפעפעין, ואילו שורשי זרעים אין מפעפעין? שהרי רק בדלעת שנטועה יחד בעציץ עם האילן הוא שנסתפק (או, אפילו לאידך פי' שבר"ש, שהוא דשמה דלעת שרשיה מפעפעין כשל אילן) אבל לא בכל זרעים אחרים.

זה תוכן השגת השנו"א על הרא"ש.

(ד) וראיתי לחזו"א זצ"ל (ערלה א' י"ז), שהביא את השגת הגר"א הנ"ל על הרא"ש

ותמה עליו, וז"ל שם:

"והא דאמר וכו'... ובעוקצין סי' ד' כתבנו עפ"י פי' הרא"ש ה' ערלה, דפי' הא דירוש' פ"ק דערלה ה"ב, דדוקא בחרס חשיב כנקוב, אבל אילן, יש לפרש כאן (מה שמחלק בסוגיא דמנחות בין של עץ לשל חרס) לענין פירות האילן".

ואמנם הגר"א בשנו"א פ"ק דערלה מ"ב הקשה:

"הא ברייתא דלעיל מיירי בביכורי חיטים, וקתני גג וספינה. ותימה, דהא ברייתא דלעיל מוכח בגמרא, דאיירי באינה נקובה. דהא בנקובה, מודה ר' יוחנן דמביא וקורא, והיינו שדה. ולפיכך מסיק בגמרא, דאיירי במנחות; ולא מוקי בשל חרס אלא ברייתא דקתני מביא וקורא. ושפיר איבא לאוקמי בפירות האילן". עכ"ל.

פירוש דבריו: דהברייתא הראשונה, שהובאה שם בסוגיא, שמוכח ממנה דקאי בשל חיטים, למאי דבעי מעיקרא לפרושי לה לענין ביכורים, המדובר בה על כרחך בשאינה נקובה. שהרי לפני כן שם בברייתא רבי כל שבשדה, ונקובה – הרי הוא שדה, דגם לפי ר"י מביא וקורא. כדאיתא באחת הברייתות שהובאה בהמשך הסוגיא: ונתפרשה ע"י ר"י, דמיירי בעציץ נקוב.

ומד"מביא וקורא" ש"מ דנחשב כפירות משובחים, דהרי גם לר"ל בתמרים שבהרים ובדומה להם אינו מביא לכתחילה. ובהא הרי לא נחלק ר"י, רק בתמרים שבהרים וכיו"ב. וא"כ לא צריך לזה ריבוי נוסף. והא דאיצטריך ריבוי, הוא ע"כ בגדל בעציץ שאינו נקוב. וא"כ שפיר יכול הדבר להתפרש בין בדעץ ובין בדחרס (לכל מר כדאית ליה). אך האוקימתא "כאן בספינה של עץ כאן בספינה של חרס", דבא ליישב שתי הברייתות דמייתי בתר הכי, האחת נאמר בה מביא וקורא ואחת מביא ואינו קורא, שפיר מצינן לאוקי דהא דמביא וקורא מיירי בביכורי פירות, דשל חרס ייחשב כנקוב, ושל עץ בעי נקיבה, וכיון שהמדובר באינו נקוב, ע"כ מביא ואינו קורא. זוהי טענת החזו"א על הגר"א, וביאור דברי הרא"ש, ממה שטען עליו הגר"א.

ה) אך לענ"ד צדק הגר"א בפרכתו על הרא"ש, לפי מה שהבין דבריו, שבהסתמך על הירושלמי אינו יכול לסבור בכל כרש"י, ששל חרס נחשב כנקוב גם לזרעים. שמבעיית הירוש' בדלעת נראה דעכ"פ פשיטא ליה לירוש' שאין חרס נחשב כנקוב, כשאינו בו אלא זרעים גרידא. שרק שורשי אילן הם שמפעפעים ולא שרשי זרעים. דלזה הוכיח מגמרא דילן, דאין לחלק בין אילן לזרעים, ולפי מה שנאמר, דחרס נחשב כנקוב, אין הבדל בזה בין אילנות לזרעים. ומה שדחאו החזו"א, דברייתא קמייתא לפי מה דס"ד דקאי על חיוב ביכורים, בהכרח יתפרש באינו נקוב, לא יתכן להתפרש כלל, וכפי שיבואר.

ו) הנה אי אפשר לומר שאינו נקוב חייב בביכורים מן התורה, כי ודאי נתמעט ממה שנאמר "שרה" (כשם שאין בו חיוב תרו"מ וכיו"ב), בר מהאי גריעותא שאינם משובחים, דומיא דתמרים שבהרים וכיו"ב.

והא דאוקמינן אליבא דר"ל אידך ברייתא דמביא ואינו קורא, בעציץ שאי"נ, ודאי כוונת הדברים שיקדישם קדושת פה, דקדושת ביכורים הרי אינה נתפסת בהם. ויתכן שגם יצטרך להפריש מהם תרו"מ, כמו בקונה אילן אחד או שנים (ב"ב פ"א ע"ב). והא דאמרו בזה "מביא", בהכרח הכוונה שאם הקדישם, וכבר חלה עליהם קדושה, מביא אותם.

דאין לפרש "מביא לכתחילה", דהרי לא עדיפי מתמרים שבהרים, שיש בהם חלות ביכורים מן התורה, ואם הקדישם בתור ביכורים, קדשו, לדעת ר"ל, מ"מ הרי נאמר בהם, דאין מביאים מהם ביכורים, אלא ע"כ כנ"ל, שהמדובר אם הקדישם.

ולפי"ז הברייתא הראשונה באה ללמד, שגם הללו, אעפ"י שאין עליהם תורת ביכורים כלל מהתורה, וגם מדרבנן אין חיוב להביא מהם ביכורים רק בדיעבד אם הקדישם, דמ"מ אין להביאם טרם שהביאו את שתי הלחם.

א"כ בר מן דין דלשון הברייתא דמביאה לזה דרשת הכתוב, משמעותו דהדין על דאורייתא, הרי בפשוטו יקשה, דהאי דינא דגם באינם משובחים, אם הקדישם קדשו, ושייך להביא מהם ביכורים. (ולזה ההלכה לענין חיוב הקדמת שתי הלחם לפנייהם). הלכה זו הוא ליה לאשמיענן בתמרים שבהרים וכיו"ב, מאשר להשמיע כל הלכה זו באלה שאין עליהם תורת ביכורים כלל מהתורה, ואינו מביאם למקדש אלא מגדרי גזירה אטו נקוב. הא חדא.

ז) ותו. רלא יתכן כלל החילוק, דפשיטא ליה לחזו"א זצ"ל, שבין הגדל בעציץ שאי"ז לבין הגדל בעציץ של חרס שאינו נקוב בפועל, אלא שמצד הדין ייחשב כנקוב לאילן, משום דהשרשים ינקבהו במשך הזמן, כמבואר בירוש', שעליו מסתמך הרא"ש. דאטו משום דמצד הדין ייחשב כנקוב, ייעשו הפירות הגדלים בו משובחים יותר וטובים יותר, וראויים לביכורים להביאם לכתחילה יותר מאשר הגדל באינו נקוב שהם כחושים, דומים לתמרים שבהרים? הרי אין זה אלא מן המתמיהין! ומכיון שבוזה אין מחלוקת בין ר"י לר"ל, שלא נחלקו אלא לענין תמרים שבהרים וכיו"ב, מה דינם אם הקדישם? גם אליבא דר"ל, דמוקמינן הברייתא, דבעציץ נקוב מביא וקורא, אין הכוונה דמקדישם לכתחילה, דודאי לגבי הבאתם לכתחילה דינם כמו באינו נקוב, וכמו בתמרים שבהרים.

אלא כוונת הדברים במ"ש בברייתא דמביא וקורא, היינו אם כבר הקדישם, דנתפסת בהם קדושת ביכורים בדיעבד, ע"כ חל בהם חיוב מהתורה להביאם. וממילא גם קורא, כי בדיעבד שם ביכורים עליהם לכל דבר.

ח) וינהיר לנו בזה פסק הרמב"ם (פ"ב מה' ביכורים היט) שהגדל בעציץ נקוב אין מביאים ממנו ביכורים. דלמסקנא דסוגיא דמנחות אליבא דר"י, דפוסק בברייתא האומרת כן, הוא לאו דוקא באינו נקוב כי אם גם בנקוב, אעפ"י דתורת "שדה" עליה וכו'... מ"מ לביכורים נתמעט דומיא דתמרים שבהרים. (בחוז"א שם אות י"ח התקשה בפסקו של הרמב"ם, ור"ל גם שם, דברייתא קמא, דמרבה בביכורים למאי דסיד בספינה, ובעציץ היינו בנקוב, ואינו בכלל שדה. ז"א כדמוכח מעפר הבא בספינה, חלה פ"ב מ"ב ורמב"ם פ"ה מתרומות הל' כ"ג).

ומעתה פשוט, דברייתא קמייתא, דמרכה לענין הגדל בספינה ובעציץ מיירי בעציץ נקוב דמד"ן שדה אמנם לא נתמעט, אבל הדין הוא מצד החסרון, שאינם משובחים. ואעפ"י"כ הרי כנ"ל, קדושת ביכורים חלה עליהם לדעת האי תנא, (אלא דר"י ס"ל כאידך ברייתא וכנ"ל), דמשום זה שייך בהם הדין, וריבוי הכתובים לענין הקדמת שתי הלחם לפנייהם.

וצדק איפוא הגר"א בהשגתו על הרא"ש, דלפי מה דבעי לאוקמי ברייתא לענין ביכורי חיטים, צ"ל לשיטת רש"י והרא"ש ודמיאנו לפרש "הא דספינה בנקובה" וכנ"ל, דא"כ הא דדן בגדל בספינה לענין ביכורים, היינו בשל חרס, ומשום דכנקובה נחשבת. הרי דגמרא דילן חולקת על הירוש', ומאי האי דמביא הרא"ש הירוש' להלכה?

ט) עוד אמינא דקושית הגר"א היא לא רק מבריתא קמא, כי אם גם ממהלך תירוצ' הגמרא באוקימתא ליישב הסתירה שבין שתי הברייתות אליבא דר"ל; דאי איתא, די ש' חילוק בין זרעים לאילנות בשל חרס כדעת הירוש'. ופירוש הגמרא "כאן בספינה של עץ כאן בשל חרס" היינו הא דמחייבת ביכורים, ומביא וקורא, הוא בביכורי פירות האילן, א"כ למה הו"ל לאוקי הברייתות בתרי גוונ' הו"ל: "אידי ואידי בספינה של חרס, הא בביכורי אילן הא בביכורי זרעים"! (ולהלן נביא דיוק זה בדברי האו"ז שלמד מזה הלכה רבה). ע"כ ברור כמש"כ הגר"א, דמסוגיא דילן עולה ברור, שאין חילוק בין אילן לזרעים, אי איתא דעץ בעי נקיבה גם לאילן, כדעת הרא"ש.

י) ומה שנלענ"ד בדעת הרא"ש הוא, שדעתו היא כדעת רש"י בכל, היינו שבחרס לא בעי נקיבה גם לזרעים.

זוה מדוקדק בלשונו, שהביא לשון הירוש', שהשרשין מפעפעין, ואין כלי חרס עומד בפני השרשים, ולא הוסיף כלל ההדגשה שהאמור הוא רק בשל אילנות. וכן לא הביא כלל הבעייה לענין דלעת. וא"כ, לפי הקטע שהעתיק מהירוש', אין עולה כלל על הדעת, שהירוש' לא אמר אלא באילן. ונראה, דמפרש הבעייה שבירוש' לענין דלעת, שהמדובר לא כשנטעה בעציו שבו האילן כדמפרשים הגר"א והר"ש בלישנא קמא, ואף לא הספק מצד דשמא דלעת דמי לאילן כלישנא בתרא דזה אינו, כדנביא להלן מהאו"ז.

אלא שהספק הוא בזה גופא, אי הא דאמרינן שהשרשין מפעפעין וכו', אי הוא דוקא אמור בשורשי אילנות או גם בזרעים. (ודלעת דנקט – לדוגמא, כמו לפי קמא). ואמנם זה לא נפשט בירוש'. אבל בזה י"ל דנפשט בגמרא דילן. וזה בסוגיא דמנחות, כמו שהוכיח הגר"א, דלפי מה דנקטו רש"י והרא"ש, דחרס הוא דלא בעי נקיבה, זהו הן באילנות והן בזרעים אם כי לא הזכיר את הבבלי, ע"כ עלה סמך באמרו, דשל עץ בעי נקיבה. והרי הירוש' לא דיבר בזה, ולפי התוס' והגר"א הרי עץ לא בעי נקיבה לשום דבר; ומנין לו לרא"ש, שלא כן? אלא ודאי מסוגיא דמנחות דמפרש לה כרש"י, והחילוק בין עץ לחרס הוא כרפירש"י, דמחלק בספינה שאינה נקובה, בין של עץ לשל חרס, ושל עץ בעי נקיבה. והא דהביא הירוש', הוא רק להסביר סברת ההבדל שמבדילה הסוגיא דמנחות בין עץ לשל חרס. דמשום מאי חרס לא בעי נקיבה? והיינו כהסבר הירוש' – שהשרשין מפעפעין.

ויתכן שבטעמא דמילתא אכן נבדל הוא מרש"י, דלשון רש"י בזה הוא (מנחות שם): "בספינה של חרס מביא וקורא, דשל ארץ הוא", משמע דלרש"י הנימוק הוא לא מצד שעתידים השרשים לפעפע דרך החרס, אלא משום שחרס הרי בא הוא מהאדמה, אלא שצורפה בכבשן, ע"כ אין רואים אותו כחציצה בפני שאר האדמה. ואילו הרא"ש בהסתמכו על הירוש' מפרש הטעם, משום שעתיד הוא שלא לעמוד בפני השרשים.

יא) עוד נ"ל לומר (לפי"מ שפירשנו, דלדעתו הבעיה לענין דלעת היא הבעיה לטף היסוד, שהשרשים מפעפעין, אם נאמר רק באילנות או גם בכל הזרעים), דס"ל דספק זה נפשט במקום אחר בירוש' והביאו הרא"ש בהל' כלאים (סו"ס ד'). דאמרינן בריש פ"ז דכלאים: "המבריק את הגפן בארץ, אם אין עפר על גבה ג' טפחים, לא יביא זרע עליה אפילו הבריכה בדלעת או בסילון".

ואמרו ע"ז בירוש' (אחרי דיון ארוך) שהוא מצד חשש הרכבת ירק באילן, ששורשי הירקות חודרין לענף שהוברך מן הגפן. וחשש זה הוא רק בגפן משום דרכיך, ולא בשאר אילנות. והובא כל זה ברא"ש שם. עוד אמרו שם בירוש', והובא במפרשים, דהאמור בסילון הוא בשל חרס ולא באבר. והיינו מפני שאין הסילון עומד בפני שורשי הירק והם מפלשין לגפן. הרי לנו מזה שחרס, כשם שאינו עומד בפני שרשי אילן, כן אינו עומד בפני שרשיו של זרע. ואילו במס' ערלה נשאר הדבר בספק.

(ב) וראיתי שכבר עמד בזה התוס' חדשים בדברי התוי"ט במתני' דערלה, שהעלה לחלק בין אילנות לזרע, דקשה ממשנה זו דכלאים. וכתב ע"ז דלק"מ:

"חדא, דהא התם הכניס גפן בתוך הסילון, ואינו עומד בפני הגפן ומתבקע ואח"כ יורדים גם הזרעים עד הגפן.

ועוד, דהתם מיירי באין עפר ג"ט על גביו משא"כ כאן, סתמא קתני, לענין שיתק דרך החרס, אפילו יש ג"ט, בזה יש חילוק בין זרעים לאילנות".

תירוץ ראשון אינו נראה, שכן אם מצד ששורשי הגפן מבקעין, הרי הסילון מתבקע כלפי מטה שהשרשים יוצאין לשם, וא"כ שורשי הזרעים גם אם הן יורדים ומתרכבים בשורשי הגפן, הרי אין לחוש לזה, כמבואר ברא"ש שם באורך, דאין איסור הרכבה בשרשים.

וכן — כי אז היה צריך לומר, אם אין עפר ג"ט עד למטה מהסילון, ולא מעל גבי הגפן. ובאשר לתירוץ השני, עלינו להביא בזה מה שכתב החזו"א בא"ד שהובא לעיל, ח"ל: "והא דחרס חשיבא כנקובה לגבי אילן אין הטעם דעומד לנקוב כנקוב דמי. דהא בעינן שיהא יונק מן הארץ, והשתא אינו יונק. אלא כיון שאין החרס עומד בפני השרשים לא חשיב לחוץ, וחשיב העפר שבעציץ כגוש עפר העומד באויר וכו'".

וניתן הדבר להתפרש בשני פנים:

האחד, דמצד שעומד העציץ להשבר בפועל לכשיגדל האילן, ע"כ בטלה חשיבותו והוא כמי שאינו.

עוד אפשר לומר, דכיון דאין חרס מהוה עיכוב לשרשים להתפשט אינו חשוב להוות חציצה, ולא מצד שעומד בפועל להשבר אחר זמן, אלא עצם טבעו שניתן להיות עביר לשורשים, מספיק שלא לראותו כחייץ.

ונפ"מ מזה לענין חילוקו הנ"ל של התוספות חדשים: דאם הוא רק בגוונא שבפועל עומד העציץ להשבר ע"י השרשים, ניתן לקיים החילוק בין אם יש או אין שם ג"ט. דאם יש בעציץ תחת הזרע ג"ט אינו עומד לסדק החרס, ע"כ ייחשב כאינו נקוב.

אולם אם הפירוש הוא, שכיון שאין בכוח החרס לעמוד בפני שרשים, ע"כ אינם מהוים חציצה, כי אז אין מקום לחילוק: דמה בכך שיש בעציץ ג"ט? הרי בשעה זו ממילא עדיין לא הגיעו השרשים לסדק העציץ, רק מפני שבכוח השרשים לבקע לא מהווה העציץ חציצה, א"כ גם כשיש שם יותר מג"ט מה בכך, עכ"פ חרס החוצץ בין האדמה שבעציץ לבין קרקע עולם אינו מהווה חציצה כלל, א"כ אין זה אלא כגוש עפר העומד באויר. ועפ"י הנ"ל, י"ל דהרא"ש מפרש כהצד השני.

מאחר שלפי האמור במשנה דכלאים, ולפ"מ דאוקי לה בירוש' בסילון של חרס, שמעינן מינה דס"ל למשנה זו דאין חרס מהוה חציצה בפני זרעים, ואין הבדל, כאמור

לפי הצד הזה בין שיש בעציץ פחות מג"ט לבין שיש שם יותר, בכל גווני חרס נחשב כנקוב. ואין הברל לפ"ז לענין עציץ של חרס בין אילן לזרע. ונפשט ספיקו של ר' ירמיה' מסוגיא זו של הירוש'. וה"ז בהתאם למה שמוכח מסוגיא דמנחות בבבלי וכנ"ל.

א"כ אתי שפיר שהרא"ש לא מצא לנבון להדגיש בהא דהביא מהירוש' דערלה שהשרשין מפעפעין, שאין זה אלא באילנות, כי למסקנא דמילתא נקטינן, דלכל דבר חרס לא בעי נקיבה.

ואתי שפיר גם שבה' כלאים הביא האמור במשנה שהבריך בסילון ולא הביא מ"ש ע"ז בירוש' בסילון של חרס כי זה כבר מתבאר מהאמור במס' ערלה בענין חרס. ומיושבת שיטת הרא"ש מהשגת הגר"א וכן מיושבת גם יחד שיטת רש"י ואי"צ לעשות מחלוקת בזה בין הבבלי לירוש'.

ג. שיטת האו"ז בענין עציץ נקוב ואי"נ וביאורה

(א) בעוד, שכפי שראינו, שיטת הרא"ש עולה בקנה אחד עם זו של רש"י, שיטת האו"ז עולה בד בבד עם שיטת ר"ת.

אף שתי הלשונות שבדעת ר"ת בענין עציץ של עץ, מצאנום כבר בדברי האו"ז. וכמה דברי חידוש יש לנו ללמוד מדבריו, כפי שיבואר להלן בע"ה.

(ב) ה"אור זרוע" (סי' שי"ג) מביא המשנה בערלה שהנוטע בספינה חייב בערלה ומפרשה בספינה של חרס נקובה, ומונחת על גבי קרקע.

הא דמפרשה בחרס נקובה הוא כשיטת התוס' דחרס בעי נקיבה (אף הוא מביא שיטת רש"י ופריך עלה כהתוס').

והא רלא אוקי לה בשל עץ, הוא משום דלהלן מביא שתי אפשרויות לגבי עץ, האחת דעץ לא בעי נקיבה, כסברת התוס', והשניה כי בשל עץ לא מהני נקיבה. והיא כשיטת ר"ת אחר חזרה. דלפי פי' זה, הרי בהכרח, דהא דחייב בערלה לא יתכן בשל עץ, דהנקיבה לא מהני בה.

שיטה זו, שהיא כאמור גם של ר"ת, לכאורה מופלאה היא בסברא, דאם היא נקובה, הרי יונקת מהקרקע, ולמה לא מהני הנקיבה?

ונראה מזה חיוק להסברת החזו"א שהובאה לעיל, לדעה דבחרס לא בעי נקיבה, דזה מצד שכל כה"ג, הכלי אינו חשוב להוות חציצה בין העפר שבעציץ לקרקע שתחתיו. ולפ"ז נאמר בענין עץ, לדעת האו"ז ור"ת, דלא היניקה קובעת אלא התבטלות העפר שבתוך העציץ לקרקע עולם שמתחתיו. ובזה י"ל דרק חרס מהיותו אף הוא מהאדמה מתבטל, ולא משל עץ, דגם הנקב לא מהני לענין זה. אכן זהו חידוש גדול.

(ג) עוד יש בדבריו פירוש מחדש, דהמדובר לא בספינה שהיא בתוך המים, אלא מונחת ע"ג קרקע.

אי אפשר לומר דפירש כן בגלל טעמו של רש"י: דדוחק לפרש ספינה נקובה במים שע"ז יחררו המים לתוכה. שהרי הוא שם בא"ד מביא המשנה דחלה: "עפר חו"ל הבא

בספינה לארץ" ופירשה לשיטתו דמיירי בחרס נקובה אלא שרגבי ארמה סותמין הנקב. וזה כהתוס', דלא חשו לזה.

ונראה, שהוא משום שהוקשה לו מה שהוקשה לה"משנה למלך" (פ"ב מביכודים ה"ט) אמאי לא מפליג ר' יהודא כדמפליג התם, בין שהספינה גוששת או לא? והמל"מ למד מזה הלכה לפי מה דמסיק הירוש' דלגבי אילן גם חרס שאי"נ נחשב כנקוב דשרשין מפעפעין, וע"כ גם אינה גוששת הוי כגוששת. אמנם כ"ז שייך לפי סברת הירוש'. (אם כי גם זה קשה בסברא, דמה שהשרשים מפעפעין, היינו, רע"ז אין העציץ מההה חציצה וכנ"ל מהחזו"א. אך כשאין הספינה גוששת, דגם נקוב לא מהני, מדוע ייחשב כמחובר). אך האו"ז דוחה הירוש' מהלכה כדנביא להלן בע"ה. א"כ חילוק זה א"א כלל! לזאת מפרש האו"ז דהמדובר בספינה המונחת על הקרקע וה"ז דומה ממש לעציץ. (והא דנקטה המשנה ספינה ולא עציץ, אולי הוא משום דאין זה מצוי לגרל אילן בעציץ, שהוא כרגיל קטן, לזאת נקוט ספינה).

(ד) האו"ז מוכיח פירוש, דמיירי בשל חרס נקוב, מדהוקשה לו דבתוספתא איתא: "הנטע בספינה ובעציץ ובגג — פטור" (מן הערלה). דמזה מוכרח דמשנתנו, המחייבת בערלה, מיירי בנקוב, ואילו הבריתא מיירי באינו נקוב. לפנינו בתוספתא הגירסא היא "חייב" ולא "פטור", וא"א לתלות באו"ז בט"ס, שהרי מקשה מינה אמתני' כנ"ל. א"כ מוכרח שזאת הגירסא אכן היתה לפנינו. ונראה שגירסא זו היתה גם לפני הרא"ש. דבתשו' הרא"ש (כלל ב' סי' ד') משיב לשואל בנטע על הגג חייב בערלה, דעל הגג חשיב כמחובר. והאריך בזה. ובסוף דבריו הביא מהסוגיא דמנחות שהו"ל לענין חיוב ביכורים מה שגדל על הגג, דאוקי לר"ל הבריתא דבגג בית מביא ואינו קורא. ומעלה דלא נקטינן כהאי ברייתא אלא כברייתא שסמך עליה ר' יוחנן המחייבת גם על הגג. ואילו היתה לפנינו הגירסא בברייתא שלפנינו "הנטע בספינה בעציץ ובגג — חייב", הו"ל להביאה כסמוכין לדעתו. א"ז שגם לפנינו היתה הגירסא "פטור" ע"כ לא הביאה. ומ"מ ל"ק ממנה לשיטתו, כי כנ"ל הרי מסיק דאיכא פלוגתא דתנאי בזה, ונקטינן כברייתא דמסייעת לר"י.

(ה) עוד מביא שם המשך הבריתא זו"ל:

"נטעו בעציץ שאי"נ ושברו (לפנינו הגירסא בתוספתא "ונשבר") וחזר ונטעו בעציץ נקוב, אם יכול לחיות חייב ואם לאו — פטור".

במפרשי התוספתא מובא בשם הרשב"א, שיש להפוך הגירסא, במקום חייב — פטור, ובמקום פטור — חייב, וזה נראה מוכרח. (ונראה שכן היתה גם הגירסא לפני האו"ז, אלא שהמעתיקים ראו הגירסא המשובשת בנוסח התוספתא ותיקנו באו"ז, וקלקלו).

לפי גירסת הגר"א בתוספתא (שיש לזה גם סימוכין באיזה מכתה"י) "וחזר ונטעו בעציץ נקוב — חייב", הוא סוף המשפט.

וההמשך "אם יכול לחיות" הוא ענין אחר ומתייחס למשנה באילן שנעקר, עי' במנחת ביכורים שם.

אך מהאו"ז נראה שהוא המשך הענין, ובא לומר, שכיון שהיתה ראשית הנטיעה בעציץ שאינו נקוב שאין בו חיוב ערלה, כמבואר ברש"א, אם היה יכול לחיות באותה נטיעה, לא יתחייב בערלה גם לאחר שהועבר לעציץ נקוב, דהתחלת הנטיעה בפטור פוטרנו מן הערלה.

ולזאת נותנת המשנה דרך איך לבדוק, טרם שהוא מעביר הנטיעה מהעציץ שאי"נ לנקוב. (וביאור דרך הבדיקה עי' בפי' החזו"א).

(ו) והנה כאמור, האו"ז מעמיד המשנה, המחייבת הגדל בספינה של חרס בערלה, וזה גם כשמונחת ע"ג קרקע, רק בתנאי שהיא נקובה. וזה מתוך הסתירה על המשנה מהתוספתא, וכנ"ל.

עוד מביא בהמשך הירוש', שמחדש שחרס אינו צריך נקיבה לגבי אילנות שהשרשין מפעפעין, את הבעיה לענין דלעת. ומפרש הבעיה כהר"ש, שנטעה באותו עציץ שהאילן נטוע בו.

עוד הביא פי' האחר שבר"ש, שהספק הוא דשמא דלעת דמי לאילן בזה. אך דחאו מלשון הירוש' דביאר הספק — "מאחר שהוא נקוב אצל אילן כנקוב הוא אצל זרעים". ולא אמר דשמא כנקוב הוא אצל דלעת משמע דאינו מחלק בין דלעת לשאר זרעים, ואי"ז אלא לדוגמא. (עי' לעיל שפירשנו הסברא בירוש' לפי הרא"ש).

אך מסיק אח"כ, שלמעשה, "לא נפקי לה מינה ולא מידי, דאגמרא דידן סמכינן דכלי חרס בעי נקיבה ואפילו לאילן". עכ"ל.

שמענו שדוחה מהלכה חילוק הירוש' בין אילן לזרעים מכל וכל, דגמרא דילן אינה מחלקת בזה. וזה שלא כהרא"ש שהובא לעיל ולא כהרמב"ם שהביא להלכה חילוקו של הירוש' (הל' מע"ש ונט"ר פי' הל' ח').

ולכאורה תמוהים דברי האו"ז. היכן מצא דגמרא דילן פליג? ואם מהתוספתא שהביא כנ"ל דאיתא התם דהנטוע בעציץ פטור מן הערלה, והוקשה לו ממנה אמשנתנו, וחילק דהתם מיירי באינו נקוב, דשמע מינה דגם באילן איכא אינו נקוב.

והוא כנראה עפ"י הירוש' פ"ז דכלאים שהובא לעיל בענין דמברין ע"ג הגפן, דאמרינן דבסילון של אבר אינו צריך על גבה ג' טפחים. אך זה ודאי דחוק, דלא מצינו בגמרא עציץ של מתכת, וכל החילוקים הם בשל חרס או עץ. הרי אין זו סתירה "מגמרא דילן" אלא מהתוספתא, ומאי אולמא דהתוספתא מהירוש'. רצ"ע.

ונראה ברור דכוונתו לסוגיא דמנחות הנ"ל דירד לחלק ולתרץ הסתירה שכבריתות: בחדא אמרו דהגדל בעציץ ובספינה מביא וקורא, ובחדא אמרו מביא ואינו קורא. ואמאי לא תירצו: "אידי ואידי באינו נקוב, הא בביכורי אילנות דגם אינו נקוב כנקוב, והא בחיטים"? ומזה דייק שהבבלי אינו סובר החילוק דהירוש', ומה שאינו נקוב לזרעים אינו נקוב גם לאילנות. ונרחה הירוש' מהלכה.

אכן בדעת הרא"ש העלינו לעיל דאמנם נקטינן כירוש', אלא שלמסקנא נקטינן כסברת הירוש' שהשרשין מפעפעין הן באילנות והן בזרעים. דמשו"ה נמי לא מצינו לחלק לענין ביכורים באי"נ, דבזה שנחשב כנקוב באילנות גם לזרעים הרי הוא כנקוב.

(ז) והנה המל"מ (פ"ב מביכורים ה"ט) דן בדעת הרא"ש, והוקשה לו ג"כ על מש"כ הב"י דס"ל להרא"ש כשיטת רש"י, כמו שתמה עליו הגר"א. וזאת על פי מה שהסתמך על הירוש' שלפיו יש חילוק בין אילן לזרעים. והסיק, דהרא"ש אזיל בשיטת הראב"ד, דס"ל דלזרעים בין עץ בין חרס בעי נקיבה. ואילו לאילן נקיט הרא"ש עפ"י הירוש' דשל חרס לא בעי נקיבה.

אכן לפי מה שלפנינו, פשט האו"ז דמגמרא דילן מוכח דלא ס"ל בחילוק הירוש' אלא

גם לאילן בעי נקיבה. א"כ א"א לומר דהרא"ש נוקט כהראב"ד, מאחר שהביא הירוש'. אך באמת אין זה דיוק, דהרי כן יקשה על הרמב"ם שג"כ הביא הירוש' לדינא. וע"כ צ"ל לדידיה, דשפיר מותר בלא"ה. אכן באו"ז מוכרח לומר דדייק הכי. וצ"ע).

אך אכתי קאי קושית הגר"א לפי מה שנראה דהרא"ש לא בעי לאוקי בספינה דהיא נקובה. א"כ כד אוקי בריתא קמייתא בביכורים בהכרח שהמדובר בשל חרס, וש"מ דגם לזרעים הוי כנקוב. ובהכרח, כמו שהעלינו ברא"ש, דס"ל בכל כשיטת רש"י, וכדנוקט הב"י בשיטתו.

ד. סיכום השיטות בהגדרת עציץ נקוב

הנה נתבררו לנו השיטות בענין ההלכה לקביעת גדר עציץ נקוב לענין חיוב ערלה מן התורה:

א. שיטת האו"ז: עציץ של עץ נחשב כנקוב, ושל חרס אי"נ, אינו חייב בערלה מן התורה.

ב. שיטת התוס': בשל עץ ס"ל כהאו"ז שנחשב כנקוב, ובשל חרס לא נתבארה דעתם אם נקטי כירוש' או שדחהו מהלכה כהאו"ז. ומ"מ מדלא הזכירוהו כלל משמע ג"כ דהירושלמי נדחה מהלכה כהאו"ז.

ג. שיטת רש"י, שהיא כנראה גם שיטת הרא"ש (בכל, אך ודאי – בענין אילן) שעץ בעי נקיבה ושל חרס הוי כנקוב וחיובו בערלה מה"ת.

ד. שיטת הרמב"ם בשל עץ לא נתפרשה, אבל דעת המפרשים נוטה שהוי כנקוב, ובשל חרס פוסק במפורש שדינו כנקוב וחיובו מן התורה. וכ"נ דעת הראב"ד.

ה. בירור דין אם יש חיוב ערלה מדרבנן בעציץ שאינו נקוב

א) נראה ברור לכל הדעות שעציץ של מתכת בלתי נקוב אין בו חיוב ערלה מן התורה. אכן יש לברר בכל הני שאין עליהם תורת עציץ נקוב, לכל מר כדאית ליה, מה דינם לחיובם בערלה מדרבנן?

ומקור הספק, דמצינו דגזרו חכמים אינו נקוב אטו נקוב לענין כלאים, הן כלאי הכרם והן כלאי זרעים (רמב"ם הל' כלאים פ"א הל' ב, פ"ה הל' ט"ז) וכן לתרו"מ (שם ה' תרומות פ"ה הל' ט"ז). וכן אליבא דר"ל, דיש דין ביכורים מה"ת בגדל בעצי"נ וגם באי"נ מביא מדבריהם (מנחות פ"ד ע"ב). וא"כ, לכאורה, הסברא נותנת שגם בערלה יהא בהם חיוב מדרבנן. אכן, כפי שנראה להלן, אין הדבר כן.

ב) בחזו"א, בהלכות פסוקות בריני ערלה (סי' ל"ב) נוקט בפשיטות לחיוב, וז"ל: "נטע בעציץ שאינו נקוב וכו'... ואם הוא של מתכת אינו חייב אלא מדרבנן". ונראה שפשיטותו נובעת במהסוגיא מנחות (דף ע' ע"א) דאיתא שם משמיה דשמואל: "הזורע כלאים בעציץ שאי"נ אסור". ותמה ע"ז אביי: "אסור – מאי קמ"ל? דמדרבנן

היא זריעה?! תנינא! תרם משאינו נקוב על הנקוב תרומה ויחזור ויתרום". (אלמא מדחיל עליה שם תרומה, זריעה היא מדרבנן. רש"י). עכ"ל הגמרא.

הרי שאביי נוקט דבפשיטות יש ללמוד חיובים שגזרו חכמים, אינו נקוב אטו נקוב, מהדדי. וזה כולל גם כלאי זרעים (רמב"ם כלאים פ"א הל' ב') ולא מחלקינן בין איסור קל לחמור. א"כ נלמד גם לענין ערלה דגזרו אי"נ אטו נקוב לחייבו מדרבנן.

אכן ראיתי להגרש"ז אויערבך שליט"א (כרם ציון הלכות פסוקות שביעית, תשל"ט, עמ' י"ג גידולי ציון ס"ק ד') בהערות למה שמובא שם בפנים בשם ה"נחפה בכסף" ו"שדה הארץ" שאסור לזרוע בשביעית אפי' בכלי מתכת חכוכית שאינם נקובים מדרבנן. וע"ז העיר, שדבר זה אינו מפורש. ואם כי מצינו אמנם שגזרו חכמים אי"נ אטו נקוב בתרו"מ וכלאים. מ"מ נראה דאין לדמות גזירות חכמים זו לזו. אחרי שלא בכל מקום גזרו אי"נ אטו נקוב. עי' גיטין כ"ב ע"א. ועי' גם באו"ז הל' ערלה סי' שי"ג דפסק שהנוטע בעציץ שאינו נקוב פטור מערלה. וכן הוא ברא"ש הל' ערלה סי' ג'. ולא זכרו כלל דחייב עכ"פ מדרבנן, וכו'. ובטעם החילוק שיש שגזרו ויש שלא גזרו כתב שם די"ל: "דדוקא בתרו"מ וכלאים שנוהג בכל השנים (גזרו), משא"כ ערלה". ועפ"ז פקפק לענין שביעית די"ל דלא גזרו, כיון שאינו נוהג אלא אחת לשבע שנים, עכת"ד.

חילוק זה קלוש הוא, בפרט כאשר לערלה דכנ"ל פשיטא ליה מדברי הראשונים, האו"ז והרא"ש, דלא גזרו בו חיוב מדרבנן. הרי ערלה נהוגת בכל השנים, באותו עץ שלא עברו עליו שנות ערלה, א"כ אמאי לא גזרו? וע"ע להלן מזה. שמענו עכ"פ לדעתו בפשיטות דבאינו נקוב אין ערלה גם מדרבנן, וזה מדייק ממה שהראשונים הנ"ל לא הזכירו שיש בזה איסור מדרבנן, וכנ"ל.

ג) אכן אם נבסס הכל על סתימות דבריהם של הרא"ש והאו"ז, לענ"ד אין זה מספיק. דהרי ראשונים אלה לא העתיקו הלכות א"י, אלא באלה שנוהגות בחו"ל. והרא"ש לא הביא בהלכות כלאים כלאי זרעים כלל, וזה מפני שאין נוהגות בחו"ל. וא"כ אין מזה כל הוכחה, דזה י"ל דכיון דהל' ערלה אינן נוהגות בחו"ל אלא מהלכה, לא מצינו שגזרו בזה גם בחו"ל. (בפרט, לפי לשון הירוש' ספ"ה דמאי "עציץ עשו אותו ספק", דפירשו המפרשים, דמשו"ה נסתפק דשמא יונק קצת. א"כ בערלה שכך נתקבלה ההלכה "ספיקא מותר ודאא אסור". אין אסור בחו"ל אי"נ גם מדרבנן).

אך נראה דאין צורך ללמוד מסתמן של ראשונים, כי מגוף הבריות ניתן ללמוד זאת. בתוספתא שהובאה באו"ז (לפי גירסתו. ולעיל הוכחנו שזוהי גם גירסא שהיתה לפני הרא"ש) נאמר: "הנוטע בספינה בעציץ ובראש הגג פטור". וכן הוא המשך הבריתא: "נטעו בעציץ שאינו נקוב, ושברו וחזרו ונטעו בעציץ נקוב אם יכול לחיות פטור". (לפי שהבאנו לעיל, דבמקום שנאמר "חייב" יש לגרוס "פטור").

מדנקט לשון "פטור" נראה ברור שאי"ב גם חיוב מדרבנן, כפי שנוכח להלן בע"ה. וכן לפי גירסת הגר"א בתוספתא שגורס ש"אם חזר ונטעו בעציץ נקוב חייב", דהיינו: שמתחיל מחדש למנות בו שנות ערלה, משמע דלפני כן לא היה עליו שום חיוב, אלא שע"י שהעבירו לנקוב יש להתחיל מחדש המנין לחיוב דאורייתא הול"ל חיוב מהתורה אי גם קודם היה בו חיוב.

ד) ונראה להוכיח דלשון הברייתא כשנאמר בה פטור הכוונה דגם חיוב דרבנן אין בו. וזה ממה דאמרינן בגיטין (ו' ע"ב):

תני חדא המביא גט בספינה כמביא בא"י ותניא אידך – כמביא בחו"ל (לענין אמירת "כפני נכתב וכפני נחתם").

א"ר ירמיה: לא קשיא. הא ר' יהודה, הא רבנן, רתנן: (לתוס' גרסינן דתניא) עפר הבא בספינה לארץ חייב במעשר ובשביעית. אמר ר"י: אימתי? בזמן שהספינה גוששת אבל אין הספינה גוששת – פטור.

אביי אמר: הא והא ר"י היא, כאן בזמן שאין הספינה גוששת, כאן בזמן שהספינה גוששת.

והיינו שלמדים מהא דפטור ממעשר ושביעית שאין על המקום שם א"י, גם לענין

הבאת גט (עיי' תורה הא ר"י).

ולכאורה תמוה. מה ראה היה? דהרי י"ל הא דפטור לר' יהודה כשאין הספינה גוששת, דאז אין עליה דין עציץ נקוב, וכן מבואר שם, דכזה תליא עיקר ההבחנה, וע"כ פטור, כדן הגדל בעציץ שאינו נקוב, דאין בו חיוב תרו"מ מה"ת. אלא מוכרח דמוכיח מדנאמר פטור, שאי"ב גם חיוב דרבנן, ואילו היה בו הפטור רק מצד דאינו נקוב, היה בו חיוב עכ"פ מדרבנן. אע"כ הפטור הוא מפני שאותו מקום תורת חו"ל עליו. ע"כ שפיר יש ללמוד מזה גם לענין גט.

ואם נתבונן שם נראה כמה מדויק בזה לשון רש"י. דבמה דאמרינן שם דעת ר' זירא שיש ללמוד מפלוגתייהו דר"י ורבנן גם לענין עציץ נקוב המונח ע"ג יתירות דלר"י פטור, פירש"י: "לרבנן אוירא כמאן דמנחא דמי, ולר"י לא מיחייב במעשר מדאורייתא עד דמנחא אארעא, ע"כ. הנה דקדק לציין בזה דלר"י אינו חייב בזה מדאורייתא. והיינו לומר דודאי עכ"פ יש חיוב מדרבנן, כדן הצומח באינו נקוב בארץ.

ואילו בדברי ר"י עצמם בספינה שאינה גוששת לא פירש כזאת. והיינו כנ"ל, דהתם הרי בכה"ג, הפטור הוא לא רק מצד אינו נקוב, אלא משום דבכה"ג שאין המים עמוקים דין חו"ל על המקום, דעל כרחק אין בו חיוב כלל.

יתבאר בזה גם דקדוק הלשון שעמדו בו הרוספות (דיה אמר), שציינו דהאי לישנא דמוכח בזה בדברי ר"י "אבל אין הספינה גוששת פטור" אינה משנה, וע"כ יש לגרוס "דתניא".

ולכאורה מפליא, למה באמת לא הביאה הגמרא את המשנה? והרי עדיף להוכיח מהמשנה! (עיי' סנהדרין ל"ב ע"א, תקשי לך מתניתין ורשיי שם). ומפליא דגם הרמב"ם (פ"א דתרומות הל' כ"ג) העתיק כלשון המשנה, והשמיט הסיום שבברייתא. והלא דבר הוא! אכן זה יוסבר יפה מאוד: דהנה כנ"ל הא דאמרינן דבאינה גוששת פטור ר"י, היינו מכל וכל, מדין הגדל בחו"ל. אך הן גם הגדל בחו"ל חייב במעשרות מדרבנן כשנגמרה מלאכתם בארץ (רמב"ם שם הל' כ"ב ועיי' רדב"ז). ע"כ לא נקטה המשנה מילתא פסיקתא לאמר "פטור", כיון שהמדובר על ספינה הבאה לארץ, יתכן שיהא בהם חיוב, כשתגמר מלאכתם בארץ.

ע"כ לא נאמר כלום במשנה על שאין הספינה גוששת, רק דכשהספינה גוששת חייב, דהיינו מן התורה. וע"כ גם הרמב"ם בחר לשון המשנה מהאי טעמא, ולא כתב רק הדין דספינה גוששת "חייב בתרו"מ ושביעית כצומח בא"י עצמה", להדגיש שבכה"ג החיוב הוא מה"ת כמו כל א"י. והברייתא דסיימה דבאינה גוששת פטור, היינו לומר דמצד עצם

הצמיחה, הרי היא כחור"ל ממש. דהא דתתחייב כשתגמר מלאכתם בארץ, הוא מדין אחר – כאמור, אבל לא מצד עצם גידולם. ופשוט.

עכ"פ שמענו מסוגיא זו דבמקום שנאמר בברייתא: "פטור" – הוא לומר שגם חיוב דרבנן אין. זמעתה נראה ברור, דגם מה שנאמר לענין ערלה דהגדל בעציץ שאינו נקוב "פטור", הכוונה שאין בו אפילו חיוב מדרבנן. כנלע"ד.

ה) הגה כי כן הגענו להלכה למסקנתו של הגרש"ז אויערבך שליט"א, אם כי לא מכוח ראיותיו. אכן אכתי מן הראוי לעמוד על טעם הדברים, למה באמת לא גזרו בזה? דכנ"ל חילוקו של הגרש"ז אינו מתקבל על דעתנו. והנראה בזה לענ"ד, לפי שאילו היו גוזרים בזה, היה זה נוגע ופוגע בגזירה אחרת. וזה, שכן כבר הזכרנו כמה פעמים הא דהגדל בעציץ שאי"נ חייב בתרו"מ מדבריהם. מאידך הלכה רווחת היא (רמב"ם פ"י ממע"ש הל' א') "כל שהוא חייב בערלה יש לו רבעי". ונטע רבעי דינו שהוא פטור מן המעשרות (שם פ"ט הל' ד'). נמצא שאילו היו גוזרים דין ערלה על אילן הגדל בעציץ שאי"נ, היה נפטר מתרו"מ. ושני החיובים גם יחד לא יתכן להטיל דהוי בעין חוכא ואיטלולא. (לא דמי להא דמחייבים כה"ג בקונה אילן אחד או שנים בביכורים ובתרו"מ (ב"ב דף פ"א פ"ב) דהתם מספיקא מחייבין, ולא כן בניד"ד). ע"כ לא גזרו בו דיני ערלה כלל והניחו בו החיוב הכללי של תרו"מ שישנו בכל הגדל בעציץ שאי"נ.

ו) עוד י"ל בו טעם נוסף, דלא רצו לאסור פירות א"י, דאם נגזור בהם ערלה מדרבנן נמצאנו מפסידים אותם לגמרי. ודמי להא דאמרינן לענין טומאה דרבנן (ביצה ז' ע"א): "אפשי טומאה מדרבנן לא מפשינן". ופירש"י דאיכא הפסד טהרות. וכיוצא בזה בפרקי דר"א (פלי"ד): "בשעה שכורתין האילן שעושה פרי קולו הולך מסוף העולם ועד סופו". הרי שהעיקר מצד הפסד הפירות, והי"נ נמנעו מלהפסיד פירות הראויים לאכילה ולהנאה.

ז) עוד עתה עסקנו בגדל באדמה בעציץ שאי"נ, אך בגידולי מים נראה שיש מקום להקל טפי.

כי עד כאן לא מצינו גזירה, אלא בעציץ שאינו נקוב שיש בו אדמה, וגזרו בו אטו נקוב, שהרי מבחינה חיצונית דומה הוא לנקוב. ובפרט באילנות, שאעפ"י שבפועל הוא אינו נקוב, אבל מבחינת הדין תורת נקוב עליו, כנ"ל באורך. ולא כן גידולי מים שכל צורת גידולם שונה מהגדל בארץ. לא מצינו בהם גזירה זו, ואין בידינו לחדש גזירות מה שלא מצינו בדברי חז"ל.

אכן יל"ע בזה בהר צבי (או"ח סי' ר"ח) שנטה להחמיר יותר בגידולי מים לענין שביעית דלא יחשב רק כתולדה אלא כזריעה ממש "ויש בזה משום שדך לא תזרע". אך דבריו אלה האחרונים תמוהים מאד לענ"ד, דודאי דין "שדה" ליכא במיכל שאינו נקוב!

וצ"ל דקאי בגוונא שהמיכל הוא בדין נקוב, או נקוב ממש אלא שסתום ברגב אדמה וכיו"ב. ומ"מ בצומח בעציץ שאי"נ נ"ל כנ"ל דיש להקל בו יותר מצומח באדמה בעציץ שאי"נ.